

Μπορούν οι δυτικές χώρες να αναστρέψουν τη μείωση της γονιμότητας;

16.05.2026, 08:10

Γεώργιος Π. Χρούσος

Σε ολόκληρη την Ευρώπη, και γενικότερα στον δυτικό κόσμο, η γονιμότητα έχει υποχωρήσει σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα

Σε αρκετές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της πατρίδας μας, ο δείκτης ολικής γονιμότητας (ΔΟΓ) έχει πέσει κάτω από το 1,4 παιδιά ανά γυναίκα, δηλαδή πολύ πιο κάτω από το δείκτη αναπλήρωσης 2.1 και παραμένει πεισματικά χαμηλός, με σπάνια εξαίρεση αναπτυγμένης χώρας με ΔΟΓ πάνω από 2.1 το Ισραήλ. Το ερώτημα που τίθεται πλέον στις κυβερνήσεις δεν είναι θεωρητικό: μπορούν οι ανεπτυγμένες κοινωνίες να αντιστρέψουν αυτή την τάση ή βρισκόμαστε μπροστά σε έναν δομικό δημογραφικό μετασχηματισμό που δεν ανατρέπεται;

Η εμπειρία των τελευταίων τριών δεκαετιών οδηγεί σε μια σύνθετη απάντηση. Η πτώση της γονιμότητας μπορεί να επιβραδυνθεί. Μπορεί ακόμη και να ανακάμψει προσωρινά. Όμως έχει αποδειχθεί εξαιρετικά δύσκολο να αποκατασταθεί και να διατηρηθεί η αναπλήρωση των γενεών όταν μια χώρα έχει βυθιστεί σε πολύ χαμηλά επίπεδα.

Ας εξετάσουμε τη Νότια Ευρώπη. Η Ιταλία και η Ισπανία γνωρίζουν εδώ και χρόνια τη σοβαρότητα του δημογραφικού προβλήματος. Ωστόσο, η πολιτική οικονομία έχει συστηματικά παρεμποδίσει τη διαμόρφωση σταθερών και διαρκών μεταρρυθμίσεων. Κατακερατισμένα κομματικά συστήματα, ιδεολογικές συγκρούσεις γύρω από τους ρόλους των φύλων και το πρότυπο της οικογένειας, καθώς και υψηλό δημόσιο χρέος, έχουν εμποδίσει την υιοθέτηση συνεκτικών, μακροπρόθεσμων πολιτικών για την οικογένεια. Τα συστήματα πρόνοιας παραμένουν έντονα προσανατολισμένα στις συντάξεις και στην υγειονομική φροντίδα των ηλικιωμένων, αφήνοντας περιορισμένο δημοσιονομικό και πολιτικό χώρο για επενδύσεις σε παιδική φροντίδα, στέγαση και στήριξη των νέων οικογενειών.

Παράλληλα, η δυαδικότητα στην αγορά εργασίας επιδεινώνει το πρόβλημα. Ασφαλείς και προστατευμένοι εργαζόμενοι μέσης και μεγάλης ηλικίας συνυπάρχουν με νέους που κινούνται στην ανασφάλεια των προσωρινών συμβάσεων. Σε ένα τέτοιο εργασιακό περιβάλλον, η οικονομική ανασφάλεια κατά τα έτη αναπαραγωγικής ηλικίας γίνεται κανόνας. Και αν σε όλα αυτά προσθέσουμε και το γεγονός ότι η οικογένεια βρίσκεται χωρίς υποστήριξη, με πολλές γυναίκες να αναγκάζονται να μην εργάζονται ώστε να παρέχουν φροντίδα και αγωγή στα βρέφη και στα νήπια λόγω περιορισμένων δημόσιων δομών (παιδικών σταθμών), τότε είναι σαφώς κατανοητό πως η αναβολή της τεκνοποίησης γίνεται μια απολύτως ορθολογική επιλογή.

Το πρόβλημα στη Νότια Ευρώπη, ωστόσο, δεν προκύπτει από άγνοια αποτελεσματικών πολιτικών. Προκύπτει από απουσία σταθερών κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν με συνέπεια. Σε αντίθεση, η Σουηδία και η Γαλλία αποτελούν παραδείγματα χωρών που πέτυχαν μερική ανάκαμψη, χωρίς βέβαια να έχουν πετύχει το «δημογραφικό θαύμα» του πάνω από 2,1. Ωστόσο, και οι δύο, δείχνουν ότι η μακροχρόνια, συνεκτική πολιτική αρχιτεκτονική παίζει σημαντικό ρόλο.

Η Σουηδία υιοθέτησε το μοντέλο «διπλού εργαζομένου – διπλού φροντιστή», ένα πλαίσιο κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής που ενθαρρύνει τόσο τους άνδρες όσο και τις γυναίκες να συμμετέχουν ισότιμα στην αμειβόμενη εργασία και στην άμισθη φροντίδα. Η άδεια γονικής μέριμνας συνδέεται με τις αποδοχές και συνοδεύεται από εργασιακή προστασία, μειώνοντας το κόστος της μητρότητας. Το λεγόμενο «bonus ταχείας διαδοχής» ενθαρρύνει μικρότερα διαστήματα μεταξύ γεννήσεων, διατηρώντας υψηλό επίπεδο παροχών για διαδοχικά παιδιά. Κυρίως, η εκτεταμένη και οικονομικά προσιτή δημόσια παιδική φροντίδα καθιστά εφικτό τον συνδυασμό πλήρους απασχόλησης και γονεϊκότητας. Όλες αυτές οι πολιτικές εντάσσονται σε ένα πλαίσιο ισότητας των φύλων, όπου η συμμετοχή των πατέρων θεωρείται θεμελιώδης. Το αποτέλεσμα δεν είναι εκρηκτική αύξηση των γεννήσεων, αλλά σχετική ανθεκτικότητα του δείκτη.

Η Γαλλία ακολούθησε διαφορετική διαδρομή. Το προνοιακό της σύστημα είναι ιστορικά εδραιωμένο και έντονα φιλο-οικογενειακό. Από το 1939 και εξής, διατηρεί ένα πυκνό πλέγμα οικογενειακών επιδομάτων και φορολογικών ελαφρύνσεων μέσω του «quotient familial», ενός φορολογικού συστήματος που μειώνει τον φόρο εισοδήματος με βάση το μέγεθος του νοικοκυριού (υπολογίζεται διαιρώντας το συνολικό φορολογητέο εισόδημα με τον αριθμό των μερών) και μέσω επιδοτούμενης παιδικής φροντίδας και ειδικών ενισχύσεων για το τρίτο και τα επόμενα παιδιά. Η καθολική προσχολική φροντίδα και αγωγή που παρέχεται στους παιδικούς σταθμούς (crèches) διευκολύνει επίσης τη γυναικεία απασχόληση. Για δεκαετίες, αυτή η δομή έχει διατηρήσει τη γονιμότητα κοντά στα δύο παιδιά ανά γυναίκα — υψηλότερη από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Ωστόσο, ακόμη και σε αυτές τις δύο χώρες, τα θετικά αποτελέσματα είναι περιορισμένα. Οι περισσότερες μελέτες εκτιμούν ότι οι γενναιόδωρες οικογενειακές πολιτικές αυξάνουν τη γονιμότητα κατά περίπου 0,1 έως 0,2 παιδιά ανά γυναίκα. Πρόκειται για ουσιαστική αλλά όχι καθοριστική επίδραση. Δεν αρκεί για να αντισταθμίσει εγκαθιδρυμένες τάσεις όπως η καθυστερημένη τεκνοποίηση, το υψηλό κόστος στέγασης, η οικονομική αβεβαιότητα και η μεταβολή των κοινωνικών προτύπων.

Υπήρξαν άραγε χώρες που ανέκαμψαν από πολύ χαμηλή γονιμότητα; Ναι — αλλά προσωρινά. Δυστυχώς, καμία δυτική χώρα που έπεσε βαθιά κάτω από την αναπλήρωση δεν επέστρεψε στο δείκτη διατήρησης του 2,1. Το συμπέρασμα από όλα τα παραπάνω είναι σαφές. Η δημογραφική πολιτική μπορεί να επηρεάσει τη γονιμότητα. Μπορεί να μετριάσει την πτώση και να στηρίξει τις δεύτερες και τρίτες γεννήσεις. Δεν μπορεί, όμως, από μόνη της, να ανατρέψει βαθιές διαρθρωτικές μεταβολές. Η πρόκληση για την Ευρώπη δεν είναι να αναζητήσει «μαγικές λύσεις», αλλά να οικοδομήσει σταθερά κοινωνικά συμβόλαια που θα επιτρέπουν στους νέους να οραματίζονται ένα μέλλον όπου εργασία και οικογένεια δεν είναι ανταγωνιστικές επιλογές. Μια τέτοια λύση μπορεί, φυσικά, να μην αποκαταστήσει πλήρως την αναπλήρωση των γενεών. Χωρίς αυτή όμως, η περαιτέρω ραγδαία δημογραφική συρρίκνωση είναι σχεδόν βέβαιη.

Γεώργιος Π. Χρούσος, ακαδημαϊκός, ομότιμος καθηγητής Παιδιατρικής και Ενδοκρινολογίας,

*επικεφαλής στην έδρα της UNESCO Εφηβικής Υγείας και Ιατρικής, ΕΚΠΑ, πρόεδρος στο
Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ*